

УДК 930.25:[027.6:27-789.33- 523.6-9](477.84- 21)“183”

Назарій Лоштин

Бібліотека монастиря та парафії домініканців у містечку Золотий Потік (за реєстром 1830 р.)

Проаналізовано кількісне та тематичне наповнення бібліотеки монастиря та парафії домініканців у містечку Золотий Потік. Аналіз здійснено на основі рукописного списку книг монастирської бібліотеки 1830 р. з фондів Центрального державного історичного архіву України, м. Львів. До складу бібліотеки входили “проповідницькі книги”, “теологічні книги”, а також парафіяльні метричні книги та книги запису розпоряджень державної та церковної адміністрації. Серед проповідницької літератури переважають твори авторів з чернечого середовища, зокрема Товариства Ісуса. До групи “теологічних книг” у реєстрі внесено видання Біблії, трактати з морального, догматичного та полемічного богослов'я, філософські книги, а також аскетичні та агіографічні видання. Після проповідницьких та теологічних, у бібліотеці домініканців окрему групу становлять метричні книги (хрещень, шлюбів, смертей), книги запису богослужінь, а також книги із записами обіжників світських та церковних органів влади. Ці книги охоплюють період середини XVIII ст. – поч. XIX ст.

Ключові слова: домініканці, бібліотека, Золотий Потік, реєстр книг

Nazariy Loshtyn

Library of the Dominican monastery and the parish in the town of Zoloty Potik (based on book list from 1830)

The article analyzes the quantitative and thematic content of the library of the Dominican monastery and the parish in the town of Zoloty Potik. The analysis was made based on the handwritten list of monastery library books from 1830 that is stored in the funds of the Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv. The library consisted of “preaching books”, “theological books”, as well as parochial metrical books and books of records of the orders of the state and church administration. Among the preaching literature works of authors from the monastic environment, in particular the Society of Jesus, prevail. The group of “theological books” in the register

1.4. Християнські чернечі спільноти

---

includes editions of the Bible, treatises on moral, dogmatic and polemical theology, philosophical books, as well as ascetic and hagiographic books. After the preaching and theological books in the Dominican library a separate group consisted of metrical books (baptisms, marriages, deaths), books of worship services, as well as books with records of circular letters of secular and ecclesiastical authorities. These books covered the middle of 18th – the beginning of 19th centuries.

Keywords: Dominican order, library, Zoloty Potik, book list

Домініканці належать до найстаріших чернечих спільнот Західної Церкви, що вели свою діяльність на українських землях. Джерела цієї діяльності сягають середини XIII ст. Після приєднання земель колишньої Галицько-Волинської держави до Польщі у др. пол. XIV ст. орден отримав поштовх до активнішого розвитку, який сягнув вершини на поч. XVII ст. Однак у кінці XVIII ст., після поділів Речі Посполитої, домініканський орден та інші чернечі спільноти були значно послаблені внаслідок секуляризаційних реформ. У межах Львівської латинської архідієцезії з 24 домініканських монастирів залишилось лише 9 [1, s. 262]. Незважаючи на касаційні декрети, декілька монастирів продовжили своє існування, у першу чергу за рахунок того, що ченці займались душпастирською діяльністю. Одним з цих монастирів був осередок братів-проповідників у містечку Золотий Потік (суч. Буцацький р-н Тернопільської обл.).

Монастир домініканців у Золотому Потоці виник на поч. XVII ст. У 1608 р. Стефан Потоцький (1568–1631), староста фелінський і кам'янецький, брацлавський воєвода, разом з дружиною видав фундаційний документ на заснування храму для домініканців. Однак є й інші дати спорудження монастиря. Анджей Ліпський у біограмі Стефана Потоцького пише, що монастир засновано в 1604 р. [2, s. 175]. Таке ж датування подає Пьотр Тадеуш Столярський у своєму дослідженні про роль жінок у заснуванні домініканських монастирів [3, s. 130] і Томаш Ген-

рик Скшипецькі у книжці про Золотий Потік [4, s. 206]. Томаш Зауха, автор мистецтвознавчого дослідження про монастир, пояснює різницю у датуванні тим, що в акті фундації, який видано в 1608 р., можна прочитати про місце, “на якому отці зараз будуються і проживають” [5, s. 187]. Відомий історик о. Юзеф Крентош не називає чіткої дати, а подає лише першу згадку про монастир – поч. XVII ст. [6, s. 302].

З 1653 р. при монастирі існувала парафія [5, s. 189], до складу якої протягом XVII – поч. XX ст. входили населені пункти Золотий Потік, Соколів, Скоморохи, Русилів, Сновидів, Костельники, Стінка, Губин, Сокоlecь, Уніж, Возилів, Космерин, Лука, Монастирець, Рублін. У межах парафії ченці вели активну душпастирську діяльність [7]. При парафіяльному храмі діяли братства Святого Рожанцю (з 1654 р.) та Святого Юди Тадея (з 1749 р.). Окрім того, храм славився своєю чудотворною іконою Богородиці.

Для ведення душпастирської діяльності ченці потребували інтелектуального підґрунтя, яке їм забезпечувала монастирська бібліотека. Вивчення монастирських бібліотек є одним із перспективних напрямків дослідження історії чернечих спільнот католицької церкви в Галичині [8, s. 190].

У зв'язку з постійними нападами татар на Золотий Потік монастир часто зазнавав руйнувань (наприклад, у 1676 р. монастир згорів повністю) [4, s. 221]. Очевидно, що страждала й монастирська бібліотека, яка почала формуватись одразу після заснування монастиря. Станом на кінець XVII ст. у ній було всього декілька книг [5, s. 188]. Відомо, що на початку XIX ст. книги зберігались у кімнаті настоятеля, яка одночасно була монастирською канцелярією. Стан бібліотеки на цей час засвідчує укладений у 1830 р. реєстр книг монастиря, що зберігається у Центральному державному історичному архіві України м. Львова. Документ укладено в часі пріорства о. Леона Важаського (?) [9, арк. 1].

1.4. Християнські чернечі спільноти

Усі книги в реєстрі розподілено на кілька тематичних груп: “проповідницькі книги”, “теологічні книги”, “давні метричні книги”, “книги запису обіжників”, “книги відправлення богослужінь”, “давні змішані книги”. Зарахування метричних книг до бібліотеки монастиря засвідчує давню практику, коли різниця між книгозбірнею та архівом чернечої обителі полягала у фізичному об’єкті зберігання – книзі чи документі [10, s. 99]. Якщо врахувати лише проповідницькі та теологічні книги, то бібліотека складалась із 106 книг у 148 томах, разом з іншими книгами – 144 книг у 186 томах. В інших домініканських бібліотеках Львівської архідієцезії на поч. XIX ст. була схожа кількість книг: у Єзуполі 156 книг (1817 р.) та 104 книги у Тисмениці (1817 р.) [11, s. 410]. Окремо виділялась бібліотека львівського домініканського монастиря, яка станом ще на кінець XVIII ст. налічувала понад 4 тис. книг [12]. Порівнюючи з іншими парафіяльними бібліотеками Львівської архідієцезії, бібліотека у Тлумачі (Станіславівський деканат, до якого належали монастир та парафія у Золотому Потоці) нараховувала 110 книг станом на 1825 р. [11, s. 416].

Першою у документі виділена збірка проповідницьких книг. До неї внесено 42 книги у 76 томах [9, арк. 2–2 зв.]. Проповідницька література складає 39,6% від загальної кількості книг. Такий значний відсоток цих книг логічно пов’язаний із душпастирською діяльністю домініканців у парафії, що було головним напрямком їхньої роботи. Варто зазначити, що проповідницькі книги записані без назв, вказані виключно прізвища авторів.

Домініканська проповідницька традиція представлена лише одним автором – відомим проповідником XVIII ст. Макарієм Ростковським. Дещо краще репрезентовані автори з францисканської родини: Марцелій Юревич та Касіян Корчинський від францисканців конвентуальних; реформати Юзеф Менчинський (3 томи) та Францішек Вольський (3 томи). Одна збірка пропо-

відей належить ченцю-тринітарію Мар'яну від Св. Станіслава (Сікорському).

Аж 11 авторами представлені єзуїти. До “найстаріших” проповідницьких книг можна віднести праці Пьотра Скарги (5 томів). Сімoma томама проповідей представлений Антоній Янішевський. По чотири книги належать перу Себастьяна Убермановича та Якуба Філіповича. Ще кілька авторів з середовища Товариства Ісуса, а саме Юзеф Пазовський та Анджей Мурчинський, репрезентовані двома книгами. Відомі проповідники Каспар Бальзам та Томаш Перкович, а також Себастьян Ляховський представлені лише однією книгою.

Ще чотири проповідницькі книги належать авторам із середовища білого духовенства: калішському каноніку Каролу Фабіані, кам'янецькому, а згодом луцькому єпископу Францішку Антонію Кобельському, познанському та краківському кафедральному проповіднику Ігнацію Кантію Герці, а також о. Валеріану Шавельському.

Наступними записані до реєстру “теологічні книги” [9, арк. 2 зв. – 3 зв.]. Детальніший розподіл за тематикою відсутній, тому була запропонована власна класифікація, що опирається на зразки інших джерел цього типу.

До категорії “Святе Письмо” входить видання Біблії латиною у форматі *in octavo* та польський переклад книги Сезара Віхара де Сен-Реаля “*Zycie Jezusa Chrystusa*” – один із варіантів симфонії Євангелій.

“Богослужбові та катехитичні книги”. Під записом “*Ritual bez poczatku I konca*” ймовірно йдеться про видання Римського Міссалу, що слугував головною богослужбовою книгою у Католицькій Церкві. Сюди ж можна віднести й видання тридентського катехизму “*Catechismus ad parochos, ex decreto sacr. Concilii Tridentini*”.

Оскільки ключовим напрямком діяльності домініканців у Золотому Потоці була душпастирська праця, то доцільно виділити

1.4. Християнські чернечі спільноти

групу книг з “моральної теології”. До цієї групи входять “класичні” праці XVII–XVIII ст. з цієї галузі богослов’я, зокрема два примірники праці єзуїта Поля Габрієля Антуана “*Theologia moralis universa*”, книга “*Theologia moralis summa*” представника ордену менших регулярних кліриків Клементя Піселлі, не ідентифікований “*Rękopis w przedmiotach moralnych*” (3 томи). Окремо варто згадати про підручники для сповідників: “*Examen Trinum Ordinandorum Approbandorum*” підкустоша колегіати у Кельце Францішка Еразма Прейса, “*Tribunal poenitentiae*” єзуїта Матеуса Штоза, “*Examen approbandorum ad S. Confessiones excipiendas*” домініканця Миколая з Мостиськ та “*Nauka dla nowych spowiedników*” віленського каноніка Павла Ксаверія Бжостовського. До цієї ж категорії можна додати книгу Мартина Юзефа Новаковського “*Przewodnik miłosierny*”, що є своєрідним порадником для підготовки до “доброї” смерті.

До “догматичного богослов’я” варто віднести працю “*Delineatio iustitiae divinae*” Жана Аллюта, що присвячена питанню християнської есхатології, а також книгу про таїнства “*Manuale Benedictionum*”. Не ідентифіковану книгу “*Controversia z zydami*” варто віднести до “полемічної теології”. Можливо йдеться про популярну книгу ченця-бернардинця Гаудентія Пікульського “*Złość żydowska przeciwko Bogu i bliźniemu*”, що вийшла друком у Львові в 1760 р. Праця постала у результаті диспуту, що відбувся у Львові у 1759 р. між ортодоксальними рабинами та прихильниками секти франкістів – юдейського месіанського руху, що набув поширення у Речі Посполитій стараннями засновника руху Якоба Франка. Інший варіант – трактат Юзефа Соломона Левенбергера “*Zwierciadło upartych w błędach swoich Żydów*” та протокол диспуту, що відбувся 1757 р. у Кам’янці-Подільському між ортодоксальними рабинами та прихильниками франкістів.

Кілька книг можна класифікувати як “аскетика та агіографія”. До аскетичних книг варто віднести твір “*Alimonia Spiritualis*”

францисканця-реформата Юзефа Домбровського, польський переклад твору Ігнація Лойоли “*Ćwiczenia duchowne*”, “*Pogończyk z ręku w Niebo wyniesionych*” реформата Домініка Бзоновського, а також молитовник пултуського каноніка Яна Станіслава Костки Вуйковського “*Chleb duchowny*”. Можна припустити, що під записом “*Rozmyślania*” йдеться про відомий аскетичний твір єзуїта Томаша Млодзяновського “*Rozmyślania albo Lekcja duchowna*”, а під записом “*Libellus exercitii mentalis*” про посібник з християнської медитації. До житійної літератури належить не ідентифікована книга “*Vita B. Ioannis Francisci*”.

У домініканській бібліотеці у Золотому Потоці було кілька “філософських книг”, зокрема “*Epitome doctrinae moralis ex decem libris Ethicorum Aristotelis ad Nicomachum collecta*” професор етики у Страсбурзі Готліба Голіуса, а також анонімний “*Rękopis filozoficzny*”. До “риторики” варто віднести посібник “*De epistolis Latine conscribendis*” голландського граматака Сімона Верепта.

11 книг із домініканської бібліотеки класифіковано як “правничі”. Зокрема, до цієї групи входять два не ідентифіковані видання текстів (?) канонічного права, рішення невстановленого дієцезіального синоду, не ідентифікована книга “*Edicta Arcybiskupie in folio*”, а також видання “*Epistola Pastoralis*” із текстами львівського архієпископа Вацлава Ієроніма Сераковського. Із пізнішою приміткою “*nieznanu die sie*” до документу записано видання “*Constitutiones Dominicanorum*” – очевидно йдеться про видання орденських конституцій.

Останньою можна виділити групу “змішані книги” – це праця з математики “*Trifolium arithmeticae practicum*” Георга Лінтцнера, опис чуд ікони Богородиці у Золотому Потоці, словник “*Tympius, sive Thesaurus novus phrasium germanico-latinus*” німецького вченого Матеуса Тимпіуса, а також панегіричний твір Йоахіма Бжозовського “*Imie dobre i sława chwalebna starożytnością i zasługami Bogu i ojczyźnie wiadoma*” й статут єзу-

1.4. Християнські чернечі спільноти

їтських марійних содаліцій “*Sodalis Mariani et hominis christiani breviarium*”.

Як зазначалось вище, до складу монастирської бібліотеки входили й метричні книги, а також книги запису розпоряджень світської та духовної влади. Ще з часів до поділу Речі Посполитої походять розпорядження церковної адміністрації та світської влади щодо ведення метричних книг. Уже в часі австрійської адміністрації були видані розпорядження, які наказували щорічно передавати до цісарської канцелярії копії метричних книг (1783 р.). Окрім того, настоятелі парафій як державні службовці були зобов’язані вести книги державних розпоряджень (*normalia*) [11, s. 413–415].

До реєстру книг бібліотеки домініканців у Золотому Потоці записані метричні книги та книги обіжників. Вони розділені на кілька груп. До першої – “давні метричні книги” [9, арк. 3 зв. – 4] – записано: книги хрещень та шлюбів 1718–1726 рр.; книги хрещень 1726–1736 рр.; книги хрещень та шлюбів за 1736–1752 рр., 1752–1774 рр., 1774–1783 рр, 1783–1790 рр., 1777–1784 рр.; книга народжень і шлюбів 1777–1800 рр., 1790–1808 рр., 1800–1806 рр., 1800–1808 рр.; книга народжень і шлюбів 1740–1783 рр. затверджена церковною владою; книга похоронів 1784–1806 рр.; книга шлюбів та похоронів 1777–1784 рр.; книга хрещень 1788–1809 рр.; книга шлюбів 1784–1802 рр.; алфавітний список (*Index Alphabeticus*) хрещень та шлюбів 1718–1800 рр.

Друга група – “книги обіжників (циркулярів)” [9, арк. 4]: книга архієпископських циркулярів 1781–1783 рр.; книга обіжників 1808–1813 рр., 1813–1816 рр., 1816–1825 рр., 1738–1753 рр., 1779–1828 рр.; книга обіжників папського курії (?) за 1749–1752 рр.

До третьої групи входять “книги запису богослужінь” [9, арк. 4] за 1745–1759 рр., 1756–1767 рр., 1767–1774 рр., 1774–1780 рр., 1780–1789 рр., 1789–1808 рр., 1808–1814 рр, а також фрагменти з 1824 р., 1825 р., 1827 р. та 1829 р.

До останньої групи “змішані давні книги” [9, арк. 4] записані: книга енциклік 1762–1776 рр. та 1796–1806 рр.; недатовані “*Acta Parafialia*”; під записом “*Protocolus Canones*” (із вказівкою на видання 1783 р) ймовірно йдеться про якийсь видання збірника канонів Католицької Церкви; під записом “*Prawo Matzenskie, C. K. Aust. Zr. 1812*”, очевидно, мається на увазі Цивільний кодекс Австрії, прийнятий у 1812 р., або витяг з нього, що стосується справи укладення шлюбів.

***

Бібліотека монастиря та парафії домініканців у містечку Золотий Потік почала формуватись у XVII ст., із заснуванням самої обителі. Для монастирської бібліотеки у 1830 р. укладено реєстр книг, до якого внесено друковані та рукописні книги, що зберігались у монастирі. Йдеться не лише про богословську та суміжну за тематикою літературу, а й про метричні книги та книги запису розпоряджень державної та церковної адміністрації. Бібліотека налічувала – 144 книги у 186 томах (106 книг у 148 томах, якщо враховувати лише “проповідницькі” та “теологічні” книги).

1. Krętosz J. Archidiecezja lwowska obrządku łacińskiego w okresie józefinizmu: 1772–1815. Katowice, 1996. 365 s.

2. Lipski A. Potocki Stefan // Polski Słownik Biograficzny. 1984. T. XXVIII. Zesz. 1. S. 173–176.

3. Stolarski P. T. “Mocny fundament”: kobiety jako patronki zakonu dominikańskiego na ziemiach polskich i ruskich w latach 1594–1646 // Dominikanie na ziemiach polskich w epoce nowożytnej. Kraków, 2009. S. 125–136.

4. Skrzypecki T. H. Potok Złoty. Na tle historii polskich kresów południowo-wschodnich. Opole, 2010. 256 s.

5. Zaucha T. Kościół parafialny P. W. Narodzenia Najśw. Panny Marii i św. Szczepana Pierwszego Męcznika w Potoku Złotym // Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. 2010.

1.4. Християнські чернечі спільноти

T. 18. Cz. 1: Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Ruskiego. S. 185–302.

6. Krętosz J. Organizacja archidiecezji Lwowskiej obrządku łacińskiego od XV w. do 1772 roku. Lublin, 1986. 366 s.

7. Лоштин Н. Душпастирська діяльність ченців монастиря Св. Стефана в містечку Золотий Потік у XVIII ст. // Народознавчі зошити. 2013. № 5(113). С. 839–851.

8. Miławicki M. Stan i perspektywy badań nad dziejami męskich wspólnot zakonnych Kościoła rzymskokatolickiego w Galicji w latach 1772–1918 // Galicja 1772–1918. Problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań. 2011. T. 2. S. 147–194.

9. Реєстр книг монастирської бібліотеки станом на 1830 р. // Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 851. Оп. 1. Спр. 44. 5 арк.

10. Mazur H. Archiwa i kancelarieparafialne w dekanacie Książ Wielki w świetleaktywizacji z 1783 roku // Archiwa, biblioteki i muzea kościelne. 2008. № 90. S. 99–107.

11. Krętosz J. Księgozbiory kościelne na terenie lwowskiej archidiecezji obrządku łacińskiego na przełomie XVIII/XIX w. // Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne. 2007. T. 40. Zesz. 2. S. 405–442.

12. Szostek I. Biblioteka dominikanów lwowskich w świetle katalogu z roku 1776 // Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972. 1975. T. 2. S. 409–465.